

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.31>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНИМИ БАНКІВСЬКИМИ АКТИВАМИ

Юрах В.М.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри державно-правових дисциплін
та публічного управління*

*Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-1705-389X
e-mail: yuraxandko@gmail.com*

Юхименко К.А.

*аспірант
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0004-7599-0288
e-mail: kostiantyn.yukhymenko@gmail.com*

Юрах В.М., Юхименко К.А. Деякі аспекти публічно-правового регулювання відносин у сфері управління проблемними банківськими активами.

У цій статті представлено детальний аналіз публічно-правового регулювання процесу управління непрацюючими активами, які становлять серйозну загрозу для стабільності та ефективності банківської системи України. Непрацюючі активи, що виникають внаслідок дефолтів позичальників, мають серйозний негативний вплив на фінансовий стан банків. Зокрема, вони викривлюють структуру активів, погіршують якість кредитних портфелів, знижують показники ліквідності та капіталу і безпосередньо загрожують стабільності банківської системи та економіки в цілому.

У цій роботі розглядаються різні способи вирішення проблем, пов'язаних з непрацюючими активами. Внутрішні методи включають реструктуризацію кредитів, яка зменшує фінансове навантаження на позичальників і дозволяє банкам отримувати часткові виплати, та рекапіталізацію банків, яка збільшує власний капітал для зміцнення фінансової бази. Зовнішні інструменти включають продаж непрацюючих активів третім особам, наприклад, спеціалізованим фірмам або інвесторам, що дозволяє банкам зменшити ризики та забезпечити управлінські ресурси, необхідні для їхньої основної діяльності.

Одним із важливих інструментів, згаданих у цій статті, є створення санаційних банків, що спеціалізуються на продажу непрацюючих активів. Такий банк допоміг би вирішити проблему неякісних активів і дозволив би загальним банківським установам зосередитися на підтримці стабільної діяльності.

Також підкреслюється важливість проведення реалістичної ринкової оцінки непрацюючих активів для прийняття обґрунтованих бізнес-рішень. Це може зменшити потенційні фінансові втрати та підвищити загальну ефективність управління активами.

У дослідженні також обговорюється необхідність вдосконалення нормативно-правової бази для управління непрацюючими активами. Автор підкреслює, що без адекватного правового регулювання неможливо забезпечити ефективний державний контроль та стабільність банківської системи.

Проаналізовано зарубіжний досвід стабілізації банківської системи під час фінансової кризи. Автор зосереджує увагу на створенні «поганих» банків - спеціалізованих установ для управління проблемними активами. Цей досвід вже успішно впроваджений у ряді країн і може стати ефективним інструментом для оздоровлення української банківської системи.

Таким чином, у статті зроблено висновок, що комплексний підхід до врегулювання проблемних активів з використанням як внутрішніх, так і зовнішніх інструментів, удосконаленням право-

вого регулювання та застосуванням міжнародного досвіду може зробити значний внесок у стабілізацію української банківської системи, відновлення її ефективності та суспільної довіри до неї.

Ключові слова: проблемні активи, банківська система, публічно-правове регулювання, реструктуризація, рекапіталізація, санаційні банки, ринкова оцінка, державна підтримка, управління активами.

Yurakh V.M., Yukhymenko K.A. Some aspects of public legal regulation of relations in the field of management of distressed bank assets.

This article provides a detailed analysis of the public law regulation of the process of managing non-performing assets, which pose a serious threat to the stability and efficiency of the Ukrainian banking system. Non-performing assets arising from borrower defaults have a serious negative impact on the financial condition of banks. In particular, they distort the asset structure, deteriorate the quality of loan portfolios, reduce liquidity and capital ratios, and directly threaten the stability of the banking system and the economy as a whole.

This paper discusses various ways to address NPLs. Internal methods include loan restructuring, which reduces the financial burden on borrowers and allows banks to receive partial repayments, and bank recapitalization, which increases equity to strengthen the financial base. External instruments include the sale of non-performing assets to third parties, such as specialized firms or investors, which allows banks to reduce risks and secure the management resources necessary for their core business.

One of the important tools mentioned in this article is the creation of resolution banks specializing in the sale of non-performing assets. Such a bank would help to solve the problem of low-quality assets and allow general banking institutions to focus on maintaining stable operations.

It also emphasizes the importance of realistic market valuation of non-performing assets to make sound business decisions. This can reduce potential financial losses and improve the overall efficiency of asset management.

The study also discusses the need to improve the legal and regulatory framework for managing non-performing assets. The author emphasizes that without adequate legal regulation it is impossible to ensure effective state control and stability of the banking system.

The author analyzes foreign experience of stabilizing the banking system during the financial crisis. The author focuses on the creation of “bad” banks - specialized institutions for managing distressed assets. This experience has already been successfully implemented in a number of countries and can become an effective tool for the recovery of the Ukrainian banking system.

Thus, the article concludes that a comprehensive approach to the resolution of distressed assets using both internal and external instruments, improved legal regulation and the application of international experience can make a significant contribution to the stabilization of the Ukrainian banking system, restoration of its efficiency and public confidence in it.

Key words: distressed assets, banking system, public law regulation, restructuring, recapitalization, rehabilitation banks, market valuation, state support, asset management.

Постановка проблеми. Непрацюючі активи в банківській системі є серйозною проблемою, яка негативно впливає на фінансові показники банків, зокрема на ліквідність, прибутковість та стабільність. Такі активи призводять до погіршення якості кредитних портфелів, ускладнення процесів управління фінансовими потоками та зниження довіри вкладників та інвесторів до банківської системи. Непрацюючі активи також створюють додаткове навантаження на регулятивний капітал і впливають на здатність банків кредитувати реальний сектор економіки.

Однією з основних проблем є відсутність єдиного підходу до виявлення та управління непрацюючими активами, що ускладнює роботу банків. Крім того, надмірне кредитування державних підприємств та відсутність належних стимулів для підвищення їхньої ефективності призвели до збільшення обсягів проблемних кредитів. Це стало проблемою не лише для окремих банків, але й для національної банківської системи в цілому, створюючи високі ризики для фінансової стабільності.

Тому існує потреба у розробці комплексних внутрішніх та зовнішніх інструментів управління непрацюючими активами, таких як реструктуризація заборгованості, створення проблемних банків, продаж активів третім особам та залучення іноземних інвесторів. Важливо також здійснити відповідні законодавчі заходи, спрямовані на вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює управління непрацюючими активами.

Мета дослідження: проаналізувати проблемні активи банківської системи України та дослідити управління проблемними активами банків.

Стан опрацювання проблематики. Важливий вклад у сферу управління проблемних банківських активів зробили такі вітчизняні та іноземні науковці, як О. Барановський, О. Дзюблук, Н. Дунас, Д. Еліот, Г. Карчева, В. Крилова, І. Лютий, В. Міщенко, С. Науменкова, І. Недзельська, М. Ніконова, Л. Примостка, К. Раєвський, Л. Слобода, Д. Гладких, О. Коць, П. Ільчук, О. Карпів, О. Крухмаль та інші. Зростання обсягу проблемних активів свідчить про те, що банки ще не повністю освоїли методи їх управління, а також про необхідність державної підтримки для українських комерційних банків у вирішенні питання «поганих» активів.

Вклад основного матеріалу дослідження. Проблемні активи негативно впливають на структуру банків та якість кредитних портфелів, чинять тиск на показник достатності регулятивного капіталу банків, суттєво знижують ефективність банківської діяльності, ускладнюють процес управління фінансовими потоками, знижують довіру вкладників та інвесторів до банківської системи, істотно зменшують можливості фінансування реального сектору економіки країни [1].

В літературних джерелах по-різному визначають поняття «проблемні активи». Під ними частіше розуміють активи банку, з якими виникли проблеми під час їхнього повернення у визначений термін і реалізація механізмів для їхнього повернення завдає додаткових затрат для банку, тобто погіршує його фінансовий результат [2]. До того ж деякі автори [3] використовують схожі поняття, такі як «токсичні» активи, «сміттєві» активи, які за суттю є синонімічними.

Державні органи та підприємства займають високу частку в активах державних банків. Надмірне кредитування підприємств державного сектору, яке держбанки практикували протягом багатьох років, робить фінансові установи заручниками цього процесу: замість пошуку нових, привабливих приватних позичальників, вони продовжують кредитувати держані корпорації. Це створює ризики як для банків через високу концентрацію кредитів, так і для банківської системи в цілому. Адже позичені кошти не тільки неефективно працюють, не потрапляючи до рук найбільш успішних позичальників, а й не завжди вчасно поверталися через регулярне виникнення в державних компаніях труднощів з обслуговуванням і погашенням боргу. Маючи змогу отримувати від держбанків «кредити на вимогу», керівництво держпідприємств утрачає мотивацію нарощувати ефективність їх роботи для максимізації прибутку [4].

Фахівці виділяють внутрішньо банківські та зовнішні методи управління проблемними активами. Внутрішньо банківські методи управління проблемними активами передбачають раннє регулювання ризик-менеджерів банків на погіршення обслуговування позичальниками кредитів і включають реабілітацію кредитної заборгованості та відновлення можливості позичальників генерувати грошові потоки для обслуговування кредитів. Одним із найефективніших внутрішньобанківських методів роботи з проблемними кредитами є реструктуризація кредитної заборгованості. Світова практика виробила наступні способи реструктуризації: кредитні канікули, зміна схеми погашення кредиту з класичної на ануїтетну, пролонгація кредиту, конверсія валюти, прощення пені та штрафних санкцій, зниження відсоткової ставки [1].

Зовнішні методи управління проблемними активами:

- продажу боргів третім особам;
- викупу проблемних активів банків приватним сектором;
- рефінансування (рекапіталізація) банків;
- організації діяльності санаційних («госпітальних» банків);
- механізму реальної ринкової оцінки проблемних активів банків;
- нормативно-правових питань.

Продаж банками проблемних боргів третім особам – загальноприйнята практика у всіх країнах, а останнім часом вона починає використовуватися і в Україні. Суть операції полягає у придбанні інвестиційними компаніями, за запитом клієнтів – закордонних фондів, так званих distressed assets (проблемних активів). Від імені фонду в банк звертається інвестиційна компанія із проханням продати їй борг із дисконтом. Позитивним моментом для підприємства є те, що обов'язковою умовою угоди є згода самого підприємства, тому що після цього потрібна переуступка частки в компанії. Негативним – об'єктами скуповування стають працюючі підприємства, але з відсутністю обігового капіталу або великих обсягів. Рятувати банківську систему від ненадійних кредитів, на нашу думку, можна і шляхом надання можливості викупу проблемних активів приватним сектором. Аби реалізувати таку модель, необхідно внести зміни до законодавства щодо оподат-

кування, банківської таємниці та валютного регулювання, оскільки чинні норми не дозволяють залучити іноземних інвесторів до цього процесу [5].

Окремо слід сказати про рефінансування. Правлінням НБУ було прийнято рішення про надання банкам стабілізаційних кредитів під програми фінансового оздоровлення [6].

Проаналізувавши сильні та слабкі сторони різних за формою власності госпітальних банків, на нашу думку, враховуючи реалії вітчизняної економічної ситуації, більш підходящим є створення bad-банку за рахунок державних коштів у поєднанні з фінансовими ресурсами інвесторів. Такими інвесторами можуть виступати банки або міжнародні організації. Проте головний пакет акцій має все-таки належати державі, яка і має бути суб'єктом контролю процедури викупу та реструктуризації проблемних банківських активів. Таким чином, госпітальний банк змішаної форми власності з переважаючою роллю держави буде найбільш ефективною для української банківської системи, оскільки дозволить розподілити ризик перевантаження державного бюджету фінансовими зобов'язаннями між державними органами та банками. Крім того, така структура bad-банку дозволить реструктуризувати іпотечні кредити; забезпечити гарантування процедури переведення проблемних активів та їх подальшого викупу банками [7].

Реальна ринкова оцінка проблемних активів банків є важливим процесом, який допомагає визначити справедливу вартість активів, що мають низьку ліквідність або високу ризикованість. Така оцінка є необхідною для прийняття ефективних управлінських рішень і забезпечення фінансової стабільності банків.

Удосконалення нормативно правової бази є важливим елементом для публічно-правового регулювання відносин у сфері управління проблемними банківськими активами.

Звільнення банків від проблемних кредитів є основним завданням менеджменту та необхідною умовою оздоровлення фінансово-кредитної системи держави, без чого неможливий його економічний розвиток. Поряд зі стандартними процедурами банків в роботі з проблемними активами, до яких відносять списання активів за рахунок власних резервів та продаж активів колекторським агентствам, виділяють альтернативні механізми позбавлення банків від поганих активів, а саме:

1. Передача проблемних активів (NPL) у фінансово стабільні банки з метою оздоровлення інших.

2. Передача NPL з балансів банків на баланс «поганого» банку – Bad Bank.

3. Продаж NPL компанії з управління проблемними активами, що має спеціальні права і повноваження щодо врегулювання боргів.

4. Сек'юритизація – заміщення NPL сек'юритизаційними цінними паперами з їх переведенням на баланс спеціалізованої компанії-емітента SPV (specialproposal-vehicle).

В Україні є доцільним використання зарубіжного досвіду стабілізації банківської системи в умовах фінансово-економічної кризи шляхом створення саме «проблемного» банку. Його функціонування можливе на основі таких альтернатив: – створення державного «проблемного» банку шляхом викупу проблемних активів за рахунок коштів державного бюджету із відшкодуванням банками витрат у довгостроковій перспективі; – створення недержавного «проблемного» банку приватною компанією чи групою банків із викупом проблемних активів за рахунок коштів засновників; – здійснення викупу за рахунок коштів державного бюджету не всіх проблемних активів, а лише окремих їх видів (наприклад, іпотечних); – поєднання другого і третього варіантів – держава здійснює викуп лише іпотечних кредитів із створенням агентства реструктуризації іпотечних кредитів при Державній іпотечній установі [8].

На рівень проблемної заборгованості банківських установ мають змогу впливати такі суб'єкти:

– держава (в особі Національного банку, інших контролюючих органів та установ, комітети Верховної Ради України, Кабінет Міністрів України);

– банківські установи (в особі акціонерів, членів правління, аналітичних підрозділів);

– спілки та інші об'єднання банківських установ, покликані відстоювати інтереси кредиторів з окремих питань. Зазначені суб'єкти можуть брати пряму чи опосередковану (через своїх представників) участь у розробці регламентуючих документів, спрямованих на регулювання проблемних активів банківських установ держави. Проте, головним регулятором кредитних відносин в Україні є держава. До методів управління проблемними активами, які застосовуються державою, належать: розробка рекомендацій банківським установам, затвердження положень з основних проблем щодо збору проблемних боргів та запровадження тимчасових адміністрацій у проблемні банківські установи.

Для поліпшення якості кредитного портфеля комерційних банків Національним банком України прийнято низку нормативних документів. Серед них можна виділити: Положення Національного банку України «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» [9], Положення Національного банку України «Про організацію процесу управління проблемними активами в банках України»: від 18.07.2019 р. [10], а також Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. [11].

Ці нормативно-правові документи визначають низку заходів, які можуть бути спрямовані на створення необхідних умов для забезпечення виконання позичальником узятих на себе зобов'язань за споживчим кредитом. До них належить підтримка зв'язку із позичальником у зручний для нього час і спосіб, надання йому повної і доступної інформації щодо загального розміру його заборгованості. Також банку необхідно попереджати позичальника про те, що неналежне виконання умов кредитного договору може негативно вплинути на його кредитну історію і в майбутньому призвести до погіршення доступу до кредитів. Якщо у позичальника виникають фінансові проблеми, банківська установа повинна з розумінням поставитися до цієї ситуації та проконсультувати щодо можливих способів погашення заборгованості. У разі прийняття рішення про реструктуризацію або зміну валюти кредиту, банку необхідно розробити нову програму погашення заборгованості, яка задовольняла б обидві сторони. Ще одним методом є впровадження тимчасової адміністрації. Головною метою цього органу є збереження капіталу та активів банку, стабілізація діяльності банку, оцінка фінансового стану банківської установи та вжиття заходів щодо приведення діяльності банку у відповідність до вимог банківського законодавства. Тимчасова адміністрація призначається Правлінням НБУ на термін до одного року, а в разі необхідності для системо утворюючих банків термін її дії може бути подовжено ще на один рік. Так як банківські установи-кредитори спираються у своїй діяльності на нормативні документи Національного банку України, вони теж можуть організовувати власне управління проблемними портфелями, а також контролювати рівень своєї економічної безпеки. Розглянемо управління проблемними кредитами в банку на двох рівнях: превентивному та на рівні регулювання.

Головною метою превентивного управління є своєчасне виявлення ознак погіршення фінансового стану позичальника, що в результаті може призвести до появи проблемних кредитів. Для попередження такої ситуації у банку проводять кредитну політику. Вона передбачає створення і впровадження системи якісної та кількісної оцінки кредитних ризиків та комплексне управління ними; визначення чітких процедур надання кредитів і методів аналізу потенційних позичальників; створення гнучких умов кредитування та забезпечення контролю над цільовим використанням наданих позичок. Регулюючі заходи в основному спрямовані на відновлення платоспроможності позичальника та пошук джерел покриття збитків банку від кредитної операції. На рівні регулювання можна виділити дві основні стратегії банків: стратегію відновлення якості кредиту і стратегію його ліквідації. Основним методом відновлення проблемного кредиту є його реструктуризація. Вона передбачає розробку нового плану погашення кредиту, зміну графіку його погашення або надання пільгового періоду в погашенні. Також угода про його реструктуризацію може розглядати зменшення розміру щомісячного платежу, зміну процентної ставки за позицією або зміну валюти кредиту. Іншими словами, угода про реструктуризацію покликана відновити спроможність позичальника виконувати взяті на себе зобов'язання.

Крім реструктуризації, банк може проводити санацію. Її суть полягає в розробці та проведенні заходів для відновлення платоспроможності позичальника, запобігання його банкрутства та пошуку джерел для погашення кредиту. Такі джерела можуть бути як внутрішніми – за рахунок оптимізації роботи позичальника, так і зовнішніми – за рахунок залучення додаткового капіталу або нових партнерів. Проте санація не дає змоги швидко відновити кредит. Через це банку необхідно чітко визначити, чи необхідна вона і імовірність успіху її проведення. У разі провалу стратегії відновлення кредиту банк застосовує методи ліквідації кредиту. Вони полягають у примусовому стягненні кредиту та відсотків за ним. Також банк може стягувати заборгованість за рахунок гаранта, передавати проблемні активи в управління третій особі (колектору), продавати їх пов'язаній фінансовій компанії або непов'язаній фінансовій компанії на умовах факторингу, здійснювати сек'юритизацію активів [12], а також використати сформований резерв для списання (відшкодування) боргу за кредитом, який віднесено до V (найнижчої/безнадійної) категорії якості в порядку, встановленому Національним банком України [13]. Банківські установи можуть розробляти власну нормативну базу, використовуючи рекомендації НБУ. Такі нормативні документи необхідні для дієвого регулювання проблемними кредитами та описують процедури щодо роботи з позичальниками.

Висновки. Проаналізувавши вищевикладену інформацію, можна зробити висновок про неефективність поточної роботи з проблемною заборгованістю, оскільки її частка в сукупному кредитному портфелі банківської системи має тенденцію до зростання. Така ситуація негативно позначається на результатах фінансової діяльності банків, оскільки банк несе витрати, пов'язані з неповерненням суми основного боргу та процентів за кредитом, замороженням коштів у неприбуткових активах, що зумовлює зменшення прибутковості банку, погіршення стану ліквідності та зниження якості його активів. Формування резерву під проблемні кредити негативно впливає на рентабельність активів і призводить до істотних проблем у ліквідності, оскільки банки замість здійснення вкладень у прибуткові активи несуть витрати на формування резервів за кредитними операціями. Крім того, збиток, завданий банку, може бути пов'язаний із збільшенням адміністративних витрат, оскільки проблемні позики вимагають особливої уваги кредитного персоналу, непродуктивної витрати часу на підтримку структури балансу. Дослідження статистичних даних про обсяги проблемних кредитів в банківській системі України і аналіз діяльності вітчизняних комерційних банків із повернення проблемних кредитів свідчать про те, що оптимального механізму вирішення проблеми простроченої заборгованості не розроблено, тому залишаються актуальними питання як поширення позитивного досвіду окремих кредитних установ і колекторських агентств, так і розроблення прогресивних методик з управління нею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Слобода Л., Дунас Н. Напрями вдосконалення роботи банків України з проблемними активами в посткризовий період. *Вісник Національного банку України*. 2011. № 4. С. 46–51
2. Тушницький, А.Р. Вплив проблемних активів на стабільність функціонування банківської системи України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.5. С. 251–259.
3. Дубинський, О. Проблема у квадраті, або Як бути із проблемними активами банків? URL: <http://news.finance.ua/ua/news/-/181832/problema-u-kvadrati-abo-yak-buty-iz-problemnyuaktyvamy-bankiv>].
4. Звіт про фінансову стабільність, червень 2016 року. URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=32241744>.
5. Блащук-Дев'яткіна Н., Петик Л. Управління активами в умовах банківської кризи. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2010. Ч. II, № 18. С. 49–53.
6. Руденко В., Шкарпова О. Подайте бідному банкіру [Текст]. *Український діловий тижневик «Контракти»*. № 3 від 28-01-2010. URL: <http://www.kontrakty.com.ua/show/ukr/article/45/03201012162.html>.
7. Леонов С.В. Доцільність та особливості створення госпітальних та бридж-банків в банківській системі України. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2011. № 2. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2011_2/Leonov_211.htm.
8. Міщенко В. Удосконалення управління проблемними активами банків. *Фінанси України*. 2009. № 10. С. 43–54.
9. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: Постанова Нац. банку України від 30.06.2016 р. № 351: станом на 5 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text>.
10. Про затвердження Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України: Постанова Нац. банку України від 18.07.2019 р. № 97: станом на 24 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0097500-19#Text>.
11. Закон України «Про банки і банківську діяльність» // Затверджено Верховною Радою України від 07.12.2000 р. № 2121-III (редакція від 01.10.2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.
12. Осадчий І. Шляхи вдосконалення роботи з проблемними активами банків України. *Вісник університету банківської справи Національного банку України*. 2011. № 11. С. 11–16.
13. Постанова Правління Національного банку України від 30.06.2016 № 351 № 727 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text>.